

דף שבועי

בס"ד

פרשת צו, תשפ"ד, מספר 1563

"וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים" שכן "כל הקורבנות בטלים לעתיד לבוא"

חנוך בן פיז

הדתות. את מקום העשייה הדתית של הקרבת בעלי חיים, המירו במגוון של דרכי פולחן ומעשה דתי שבמרכזם: התפילה, ההתבודדות למיניה, המעמד המיוחד של כתבי הקודש ואתיקה דתית. חשוב להדגיש, כי אין מדובר בעשייה דתית חדשה, שלא נודעה כמוה בעולמנו, שהרי המקרא מעיד עליה בדרכים כה רבות, ובפסוקים רבים מספור, אלא בפרידה מדרכי פולחן שהיו מקובלות מאוד במזרח הקרוב ובארצות הים התיכון.

המהפכות התרבותיות החשובות ביותר בתולדות האדם מתרחשות, כדרכן, בשקט וכמעט בלי משים. במונחים היסטוריים אפשר לומר, כי ביום בהיר אחד "הכול השתנה"; תם עידן בתולדות הדתות בעולם, תם עידן הקרבת הקורבנות. מה שנראה היה כה טבעי לרבים מאוד מיושבי כדור הארץ הפך למעשה בלתי טבעי שדורש הצדקות והבהרות לרבים עוד יותר. אפשר לתאר את התהליך הזה בתולדות העם היהודי כמענה לחורבן הבית השני, אפשר גם לייחס את תהליך השינוי ל"תן לי יבנה וחכמיה" ולתקנות רבן יוחנן בן זכאי, אפשר להמשיך ולתאר את כינון העבודה בתפילות, אפשר להמשיך ולתאר את התפתחות המשנה והשיח ההלכתי, ואפשר להמשיך ולתאר את המעבר מתקופת המקדש לתקופת המדרש, מן הכהונה אל החוכמה.

ואכן, נוכל למצוא בתולדות המחשבה היהודית ביטויים רבים של הסתייגות מן הרעיון שיש להקריב בעלי חיים, מתוך הגבלה של המעשה, מתוך העלמה והתעלמות מאפשרות של זבח, ועד לכדי ביטויים חריפים ביותר של סלידה. הדילמה של יהודים מאמינים, בין העמדה המוסרית ובין העמדה ההלכתית, באה לידי ביטוי תאורטי במתח שבין פשוטן של המקראות, המסורת ההלכתית במשנה ובתלמודים, ובין העמדה הרעיונית ההגותית אודות משמעות אמונת הייחוד "שאינו גוף ואין לו דמות הגוף", ומשמעותה המוסרית ביחס למנהגי הטובים שבין האומות. דילמה זו הופכת להיות לשאלה אישית: האם וכיצד ניתן לקבל בכנות את הרעיון של הקרבת בעלי חיים, כחלק מעבודת בית המקדש שלעתיד לבוא? אפשר לגלות במונחים של הפרשות

הקריאה בתורה בפרשות של חומש ויקרא מזמנת חוויה של דיסוננס מן הקשים שמכיר האדם המאמין בימינו. אין מדובר רק בתחושה של מפגש עם עולם שעבר זמנו, אלא בהתמודדות תאולוגית מאתגרת במיוחד אודות תוקפה של אמונת הייחוד, ודילמה מוסרית קשה אודות האתיקה והיחס לבעלי החיים. אי אפשר להפריז במניין המאמרים והספרים שנכתבו, ובמספר הדרשות שניתנו, כדי להאחיב את דברי התורה של חומש תורת כוהנים על התלמידים והתלמידות, המתפללים והמתפללות. ועדיין תמשיך ללוות את הלומדות והלומדים, תחושה של 'אי נחת'. במונחים של פרשות ויקרא וצו, יהא זה המעבר שבין האפשרות של תורת "עולה וזבח" ובין האפשרות של "תורת המנחה".

"קץ עידן הקרבנות" של גדליהו סטרומזה, ספר קטן היקף ורב חשיבות, מספר על אודות תהליכי השינוי שעברו הדתות בארצות הים התיכון בעת שנפרדו מהקרבת קורבנות של בעלי חיים. משמעותו של הפרויקט המחקרי הזה חורגת הרבה מעבר לנושא הרשום בכותרתו. ולנו, הקוראים, הוא מעניק הזדמנות לחשוב אודות התרומה האפשרית של תחום מחקר הדתות ללימוד תורה באופן דתי, ולמדעי היהדות באופן מחקרי. הספר מאפשר גם הבנה מעמיקה יותר אודות האופן שבו השפיעה היהדות על קבוצות גדולות של האנושות, אלא שבו בזמן, העיונים במחקרו ובמחקרים דומים לו מאתגרים את הקריאה והלימוד בפרשות של חומש "תורת כוהנים".

סטרומזה מצליח למקד את המבט לתקופה היסטורית קצרה בתולדות העולם, שבה תוך זמן קצר נעלם המודל של הקרבת הקורבנות מתחום הפולחן הדתי. מבחינה היסטורית, אפשר לתאר כאן את המעבר ממפגש התרבויות 'העברית' – היוונית – הרומית' לעבר מפגש התרבויות 'היהודית' – הנוצרית', שכלל בין היתר שינוי של ממש בדרכי

* פרופ' חנוך בן פיז, המחלקה לפילוסופיה יהודית, אוניברסיטת בר-אילן.

סנהדרי גדולה היושבת במקום אשר יבחר ד' יעמיקו בתורה, אם יתכן לזבח אז לה' כל חי, כאשר אין האדם יכול לרצות בזה בשום אופן מצד הכרתו המוסרית, ונאמר "לרצנכם תזבחו". וכיון שאי אפשר שיהיה בזה רצון אנושי שלם, ודאי יהיה כח ביד בית דין הגדול להחליף את הקרבנות של הבהמות למנחות מן הצמחים, ועל זה נאמרה התעודה האחרונה "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים", דוקא מנחה ולא זבח. ועל זה נאמר בדחז"ל: כל הקרבנות בטלים ותודה אינה בטלה, מוסב על הלחם שהוא עיקר גדול בה. מובן הדבר שאי אפשר להגביל פרטי התקופות שיהיו מסורות רק לבית דין הגדול במקום אשר יבחר ד'. וכל אשר יגזרו בפירוש התורה והגבלתה, בין על פי טעמא דקרא, בין על פי שימצאו סמך מן התורה, כיון שחברה לזה דעת בית דין הגדול הרי זה תורה שלמה, והחולק על זה הוא זקן ממרא, שלא ימצא חוטא מגונה כזה בזמן השלימות (פנקסי הראיה ח"ב עמ' נ"ה).

העיון בפרשות של חומש ויקרא הוא הזמנה לחשוב מחדש על המשמעות של עבודת המקדש ושל מעשה הקורבנות. בעת הזאת, אנו חייבים לקחת ברצינות ובכנות את השאלות המוסריות והתאולוגיות שבלימוד פרשתנו. הן דורשות מן המאמין ההגון לקבל על עצמו ביושר את הדילמות הגלויות שבין עבר ובין עתיד, בין עולם המקדש ובין הציפייה לימים שיבואו. ואולי הן בעיקר הזמנה לתת את המקום החשוב והמרכזי לתורת המנחה. וכפי שבחר הרב צבי יהודה להביא את דברי הרב קוק ב"עולת ראייה": לעתיד לבוא, נזכה ותתפשט הדעת בעולם, אפילו בבעלי החיים, "וההקרבה שתהיה אז של מנחה, מהצומח, תערב לה' כימי עולם וכשנים קדמוניות" (עולת ראייה א רצב).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

של חומש ויקרא; פרשות ויקרא - צו, אפשר לגלות את הרגישות הדתית הזו במעבר שבין קורבן העולה ובין המנחה; הן זו הנלמדת בפרשת ויקרא, המספרת על האדם המקריב, והן זו הנלמדת בפרשתנו, המספרת על פעולתם של הכוהנים. כבר במעבר שבין העולה והאש, ובין המנחה והנסכים, ניתן לזהות את יסודות ההבניה של מעשה הקורבנות כולם.

חוקרי המקרא ידעו לזהות בדברי הנביאים את יסודות התהליך המורי תרבותי של התמודדות מול הקורבנות של בעלי החיים. כך למשל בדברי ירמיהו: "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח" (ז:כב). חוקרי המדרשים ידעו לזהות את ההתמודדות הזאת דרך השינוי במעמדם של החכמים: ב"תלמוד תורה כנגד כולם". חוקרי התפילות יבקשו לזהות את התהליך דרך עיצוב המעשה הדתי: "ונשלמה פרים שפתינו", ודרך הפיכת ליל הסדר ל"הגדה של פסח" במקומו של "זבח פסח". וכאן, אני מבקש להבליט שתי נקודות ציון חשובות ביותר בתולדות ההגות היהודית אודות הקורבנות.

האחת, בעקבות הרמב"ם במורה הנבוכים (חלק ג' פרקים מ"ה - מ"ו), כאשר הוא מבאר את טעמי המצוות ועוסק בנושא הכלל "העשתי עשר" בענייני הקורבנות; התורה ביקשה להדריך את האדם כנגד דרכי עבודת האלילים, על ידי הכוונת האדם בקורבנות של מצווה, כנגד מעשי עובדי האלילים. הרמב"ם מצרף לדבריו, ביושר רב, אפילו את הווידוי שהוא "נבוכ בו עד היום", כדי להדגיש בפנינו את הקושי התאולוגי שברעיון הקרבת הקורבנות, ובכללם הקרבת בעלי חיים.

הנקודה השנייה נועזת אף יותר, ומופיעה בדברי ההדרכה של הרב קוק, כאשר הוא מתקומם נגד העלבון המוסרי שבהקרבת בעלי החיים. הרי לא ייתכן, שהדרכת התורה והיהדות תהיה נמוכה יותר מהדרכת המוסר והפילוסופיה. ואומנם, בעבר, כאשר התרבות לא הייתה מפותחת, וגם בני אדם מוסריים נהגו באכילה בהמית, הדרכת התורה הייתה להמעיט באכילת בשר, ובאופן סרקסטי התירה אכילת בשר רק משום "אשר תאוה נפשך לאכול בשר". אולם לדבריו, בעת אשר המוסר הולך ומתרומם בעולם:

עד כדי הערת הצד החיובי של משפט בעלי החיים ביחשו של האדם אליהם. בעת שכבר אפשר לראות את "ראש פסגת הקולתורה הטהורה", על זה העת אמרו חז"ל בדברים הגדול והמפליא "כל הקרבנות בטלין לעתיד לבוא" (תנחומא אמור יט). והכתוב אומר על קץ החזון "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים" (מלאכי ג) והבליט מנחה מן הצמחים, במקום הקרבנות (אוצרות ראייה ב-ג 756).

אלמלא כתב זאת הרב קוק, לא הייתי אני הקטן מעז לכתוב זאת. אבל בספרו (מורה) "לנבוכי הדור", הוא מרחיק לכת אף יותר, ומכנה את מבקשי הקורבנות בעידן שלעתיד לבוא בשם: "זקן ממרא".

אמנם כשיתרומם המצב עד האופן היותר נשגב שלא יהיה צורך כלל בשום שמירה, אז ודאי